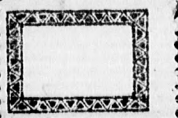

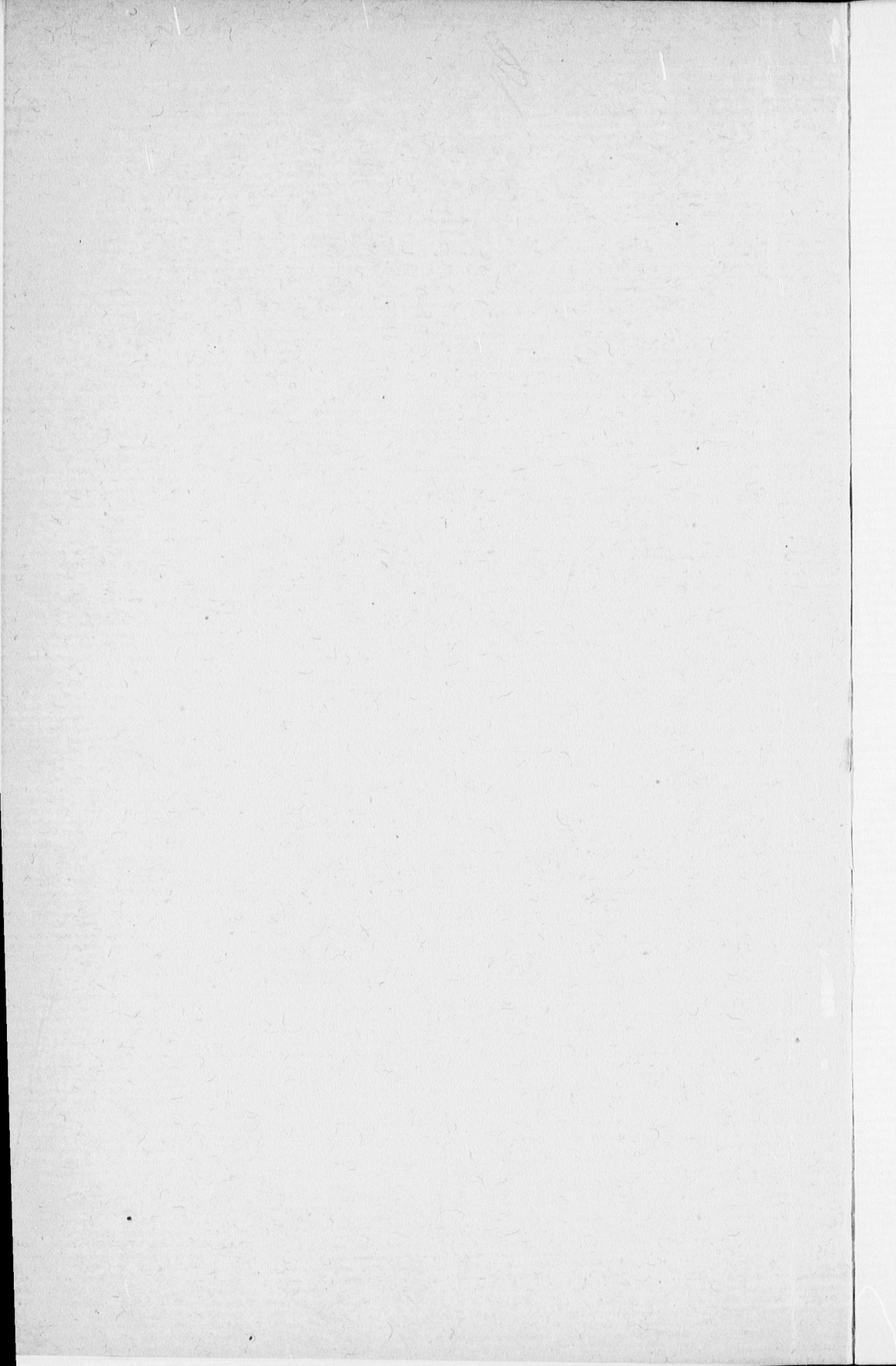
po 406

Eenige mededeelingen omtrent
 de Begirnezen van Kueki
 door
 J. W. Thomp.

S. Grav. 1887

EENIGE MEDEDEELINGEN OMTRENT DE BOEGINEEZEN VAN KOETEI.

DOOR

S. W. TROMP.

In Koetei bestaat een schriftuur, een zoogenaamde „Salasila Boegis“,¹ welk stuk van belang is voor de kennis der Boegineesche volkplanting in dat rijk. Het is bekend dat dergelijke kolonies op vele plaatsen bestaan hebben en nog bestaan; die in Koetei is vooral merkwaardig om de overeenkomst in bovengenoemde „Salasila“ vermeld. Zij behelst een offensief en defensief verbond tusschen de koloniseerende vreemdelingen, zich tot een nagenoeg onafhankelijke republiek constitueerende, en het Koeteische Sultanaat, dat hun gastvrijheid verleent. In deze verhouding is in den loop der tijden, speciaal in de laatste twintig jaren, een groote ommekeer gekomen. Wij zullen gelegenheid hebben, dit straks na te gaan, wanneer wij de voornaamste bestuursinstellingen, zooals die vroeger waren en thans nog zijn, beschouwen. Laten wij echter beginnen met in zijn geheel het document weer te geven, waarop van buiten geschreven staat:

„Dit geschrift is de kroniek van „Ini soerat salasilanja moela de oorspronkelijke vestiging der moela Boegis² masoq di Koetei Boegineezen te Koetei en van serta dianja menaroh perdjandjian hunne overeenkomst met de Koeteische Regeering.„
dengan karadjaan Koetei adanja.“

¹ „Salasila“; er bestaat in Koetei nog een andere „Salasila“, de geschiedenis der eerste vorsten van dat rijk inhoudende.

² „Boegis“ of „tâoe-Woegi“; dit is de collectieve naam voor de kolonisten van de overzijde van Straat Makassar; die in Koetei zijn echter voor verreweg het meerendeel afkomstig van Wadjo en slechts voor een klein deel van Bone en Soppeng; het is dan ook de „abiyasanna tâoe-Wadjo“ of adat der Wadjoreezen, welke gewoonlijk door de „tâoe-Woegi“ van Koetei wordt gevolgd.

Het stuk zelf luidt als volgt:

„Oorspronkelijk was men te Koetei lama gevestigd. Te dien tijde liepen Boegineezen te Koetei binnen om handel te drijven; één, twee prauwen kwamen en evenveel zeilden uit. Later vermeerderde dit aantal van lieverlede tot vier, vijf prauwen en zoo ging het voort. Van lieverlede toch vermeerderde het aantal prauwen, te Koetei binnenvallende, totdat men eindelijk een kampong stichtte, maar wanneer het hun tijd was om naar hun land terug te keeren, keerden zij gezamenlijk terug, niet meer achterlatende dan ter bewaking hunner plaats.

En zoo gebeurde het op zekeren tijd, dat de vorst van Koetei zijne mantri's verzamelde om over de handelwijze der Boegineezen te beraadslagen. De vorst van Koetei zeide toen tot zijne mantri's: „Staat het u aan en neemt gij genoeg met deze wijze, waarop de Boegineezen tegenover ons land handelen of staat u die niet aan en neemt gij er geen genoeg mede, zij zijn slechts op het goede en aangename van ons gesteld en het schijnt dat wanneer ons eenige moeielijkheid of leed overkomt, zij niet genegen zijn, daarin te deelen?“

Daarop zeiden de mantri's tot den vorst: „ons staat de handelwijze der Boegineezen niet aan.“

Toen hernam de Vorst tot zijne mantri's: „als dat zoo is, dan is het beter dat wij die Boegineezen roepen opdat wij hen ondervragen.“

Dadelijk werden de Boegineezen geroepen en toen zij vóór den Vorst en zijne mantri's verschenen waren, vraagden de voorname mantri's aan de Boegineezen aldus:

„Zegt, Poca's, wij vragen aan u allen, gij zijt immers gesteld op het goede van ons Koeteineezen en deelt gij in onzen voorspoed? Wanneer nu eenig leed ons overkomt, wilt gij dan ook daarin deelen of niet?“

¹ Koetei lama. De eerste vorsten van Koetei kerta negara (eigenlijke naam van het rijk) hielden verblijf te Koetei lama, nabij de Goenong Djaitan Lajer, niet ver van de monding der Mahakam rivier. Later werd de zetel van het bestuur verschillende malen verlegd. Eerst werd hij overgebracht naar Pamarangan, gelegen aan de uitmonding der Djembajan rivier in de Mahakam, niet ver boven het tegenwoordige Samarinda; later ging men nogmaals terug naar Koetei lama doch voor korten tijd; toen vestigde men zich aan de samenvloeiing van de Tengarong-rivier en de Mahakam, een eind hooger op dan Djembajan. Tengarong werd na eenige sterfgevallen verlaten en aan de overzijde, een weinig benedenstrooms, Gresik opgezocht. Ook Gresik beviel niet op den duur en keerde de vorst naar Tengarong terug, welke plaats sedert de Residentie der Sultans is gebleven. Dit verblijf is echter ook nog niet ongestoord geweest, daar Tengarong in 1844 gedurende eenigen tijd verlaten en intusschen door onze marine verbrand is (7 April 1844).

„Atsal bermoea orang membikin negri di Koetei lama ¹ kapada koetika itoealah orang Boegis masoq berniaga di Koetei masoq satoe doewa prahoe di Koetei kaloewarnja demikian djoega kamoediannja samingkin bertambah masoq lagi sampej ampat lima prahoe demikian itoealah ka-adaannja samingkin bertambah banjaknja prahoe masoq di Koetei sampej dia memboewat satoe kampong tetapi bila sampej waqtoenja dia poelang poelang sama sekali sekadar tinggal njang menoenggoeh itoe tempat sadja mendjadi kapada soewatoe tempo Radja di Koetei mengoempoeikan sekalian mantri mantrinja bermoesjawarat moepakat akan perboewatannja orang Boegis maka berkatalah radja Koetei kapada sekalian mantri mantrinja apa kamoe soeka dan trima itoe perboewatannja orang Boegis kapada negri kita ini njang demikian itoe oetawa tiada soeka tiada terima seperti itoe perboewatannja tjoema dia menjoeika kapada kita poenja kabaikan dan kita poenja kasenangan sadja roepanja tatkala ada hal soewatoe apa apa kasoesahan dan kasakitan kita tiadalah soeka toeroet maka mengatoer sembah sekalian mantri mantri kapada radja serta katanja tiada patik sekalian menjoeika di atas perboewatannja itoe orang Boegis maka berkata kombali itoe radja serta katanja kapada sekalian mantrimantrinja djikalau demikian lebih baik kita panggil sekalian itoe Boegis sopaja kita tanja kapadanja maka di panggillah kapada masa itoe djoega sekalian orang Boegis serta dianja poen datanglah sekalian orang Boegis menghadap kabawah hadlirat radja ² dan tanah ² maka bertanjalah sekalian mantri mantri njang besarnja kapada itoe orang Boegis he sekalian poea poea orang Boegis sekarang kita bertanja kapada sekalian kamoe soekakah sekalian kabaikan kami orang Koetei dan toeroet kasenangan kami orang Koetei maka djikalau ada kadjahatan kami

² Het Maleisch bestuur van Koetei (in Berouw en vele andere Maleische rijken vindt men hetzelfde terug) is samengesteld uit twee deelen: 1°. de Karadjaan bestaande uit *a* den Radja = Vorst en *b* de leden der vorstelijke familie, meerendeels Pangerans, die een soort van Adviseerend Lichaam constitueren; 2°. de „Tanah“ elders ook „Benoewa“ geheeten, bestaande uit *a* de mantris (te Berouw heeten zij „Wadjir“, gewoonlijk zijn zij vier in getal), een soort van ministers, raadgevers van den Vorst, tevens overbrengers van zijn wil en *b* de penggawa's, mantris van den 2^{en} rang, eigenlijke volkshoofden, die de bevelen der mantris aan de onderdanen overbrengen en door dezen doen opvolgen.

Hoe absoluut het gezag van den vorst ook schijne en soms ook inderdaad zijn moge, overeenstemming van „Karadjaan“ en „Tanah“ wordt toch volgens den adat in alle zaken van eenig belang vereischt. (De woorden Karadjaan en Tanah zijn moeielijk te vertalen.)

Hierop antwoordden de Boegineezen dadelijk: „het is niet de gewoonte van ons Boegineezen, alleen lust te hebben in het goede van menschen en plaatsen; wanneer wij gesteld zijn op den voorspoed van een volk, dan deelen wij voorzeker ook als het in tegenspoed is.”

Toen pas sprak de „Karadjaan” van Koetei tot de Boegineezen: „wanneer het met oprechtheid is, dat gij aldus verklaart en spreekt, dan is het beter dat gij naar huis gaat en bij overleg uit uw midden kiest, wie hoofd kan worden, opdat gijlieden het gemakkelijk zult hebben; wanneer er iets verkeerd is gebeurd of als er eenig bevel is van Vorst of negorij, dan gaat dat slechts tot aan dat hoofd en is hij het, die de verschillende Boegineesche stammen, welke te Koetei zijn, verzamelt en doet beraadslagen.”

De Boegineezen stemden dit toe en vraagden vergunning naar hunne woonplaats te gaan. Dadelijk daarop vergaderden zij om te beraadslagen over de bevelen van den Vorst, waarin zij toegestemd hadden. Staande die beraadslaging werd iemand gevonden, dien men tot hoofd aanstelde met den naam van Adoe.

Toen men met deze overlegging klaar was, bracht men dien Poea Adoe ter audientie bij den Vorst van Koetei. Deze sprak: „wanneer uw aller hart oprecht is in alles, zooals wij overlegd hebben, dan is het veel beter dat deze Adoe een vaste woonplaats maakt, zooals de adat, voor negriën gebruikelijk, is.

Hierop antwoordde de Adoe tot den Vorst: „dit is ook mijn plan, maar ik heb geen middelen.”

„Welnu”, sprak de „Karadjaan”, „zoek maar Adoe in alle kampongs in het rijk van Koetei, wanneer gij gevonden hebt zooals u bevalt, dan zal ik u helpen in alles wat de adat verlangt.”

De Poea Adoe was hierover verheugd en zeide den „Karadjaan” van Koetei dank.

Daarop gingen de Boegineezen naar huis, ieder naar zijn eigen kampong.

De Adoe ging zoeken en eensklaps vond hij iemand, die hem aanstond en die hij tot vrouw nam, waarop hij met zijne familie den volgenden dag bij den Vorst zijne opwachting maakte om de vrouw, die hij tot echtgenoot wenschte, voor te stellen.

Toen de „Karadjaan” hoorde, wie de Adoe tot ega wenschte, zweeg zij op zijne woorden, omdat die vrouw behoorde tot de familie, die van overouden tijd af gebruikt werd bij de Koeteische hofceremoniën wanneer er een prins was, uit Vorstelijke ouders geboren, bestemd om den Vorst, namelijk den Sultan, op te volgen. Zoo’n prins toch

kamoe soeka djoegakah toeroet oetawa tiada maka menjahoetlah sekalian orang Boegis kapada masa itoe djoega tiada adat kapada kami orang Boegis menjoekei di atas kabaikan orang dan negri sadja bila kami menjoekei di atas sekalian kabaikan orang negri temptoe kami toeroet djoega djikalau ada kadjahatannja maka bahroelah berkata karadjaan Koetei kapada sekalian itoe orang Boegis djikalau telah dengan sasoenggoehnja awa poenja pengakoean dan perkataan demikian itoe terlebih baik awa sekalian poelang serta awa moepakat pilih satoe orang deri pada awa sekalian njang boleh akan di perboewat kapala sopaja senang awa tatkala ada hal salah sabaginja oetawa ada printah deri pada radja dan negri sampej kapada itoe kapala sadja maka itoe kapala njang mengoempoeikan dan memoesjawaratkan kapada sekalian bangsa Boegis njang ada di tanah Koetei maka mengakoe sekalian orang Boegis serta bermohonlah poelang ka tempatnja sendiri lantas kapada waqtue itoe djoega dia orang berkoempoel moesjawaratkan itoe sekalian titah radja njang soedah di akoeinja maka di dalam itoe moesjawaratan dapatlah satoe orang di djadikannja kapala bernama Adoe satelah selesejah moepakataunnja di bawanjalah itoe Poca Adoe menghadap kabawah hadlirat Radja Koetei maka berkatalah karadjaan Koetei djika telah bersoenggoeh soenggoeh hatimoe sabagimana njang telah kita moepakatkan terlebih baik ini Adoe bikin tempat katetapan seperti adat njang telah terpakej kapada negri maka mengatoer sembah itoe Adoe kabawah hadlirat karadjaan demikian itoelah niat patik tetapi tiada mempoenjai daja dan oepaja mendjadi kata karadjaan he adoe tjari sadja olehmoe kapada sekalian kampong njang ada di dalam ini negri Koetei djika telah Adoe dapat sabagimana njang Adoe soekai akoelah njang menoeleeng diatas sekalian adatnja mendjadi soekalah hatinja Poca Adoe serta menarima soekoer kapada karadjaan Koetei maka kombali sekalian orang Boegis masing masing poelang kakampongnya maka mentjarilah itoe Adoe tiba-tiba dapat satoe orang njang di soekai dan di perboewat bininja serta kombali itoe Adoe kapada lain harinja dengan sanak soedaranja menghadap kabawah hadlirat karadjaan menjembahkan itoe prampoewan njang hendaq di perboewatnja bini maka satelah di dengar oleh karadjaan itoe orang njang di kahendaki oleh Adoe di perboewat bini terhantilah karadjaan deri pada perkataannja itoe Adoe oleh sebab itoe orang prampoewan njang hendaq di perboewatnja bini oleh Adoe itoe atsal katoeroennja deri dhoeleoe dhoeleoe kalanja di pakej oleh adat karadjaan Koetei bila ada karadjaan mempoenjai Batara bapa Ratoe iboe Soeri toseng kasoema

mocht niet ¹ de aarde betreden alvorens het feest „erau“ gevierd was. Bij die gelegenheid werd dan de familie van die vrouw gebruikt; op haar hoofd werd eerst de voet gezet, dan pas werd deze gezet op het hoofd van een verslagene, daarna werd de kop van een levende, vervolgens die van een doode karbouw betreden, eindelijk werd een stuk ijzer betreden en pas dan mocht de voet op de aarde neergezet worden.

Om deze reden was het dat de „Karadjaan“ schoorvoetend op de woorden van den Adoe antwoordde. Na eenigen tijd pas sprak de „Karadjaan“ tot den Adoe: „Wat uw voornemen betreft, dit neem ik u niet kwalijk maar alleen is er verkeerd aan dat zij, die gij wenscht te huwen, degene is, die gebruikt wordt, wanneer de Vorst feest viert voor zijn zoon, die bestemd is, hem op te volgen; deze mag geen voet op de aarde zetten alvorens hij het hoofd van iemand der familie, waaruit gij een vrouw wilt nemen, betreden heeft. Misschien dat in later tijd geen ander dan uw vrouw over is en dan moet deze genomen worden om bij het bedoelde feest dienst te doen. Daarom hindert het mij innerlijk, maar wanneer gij toch wilt en dit niet ten kwalijk duidt, dan kunt gij haar tot vrouw nemen.

Hierop zeide de Poea Adoe: „Ja, Toewankoe, wat is er aan te doen; want dit is nu eens de adat van de „Karadjaan“ van Koetei.

Aldus huwde de Adoe met de straks bedoelde vrouw.

Eenigen tijd nadat de Adoe getrouwd was, kwam het er toe dat de Vorst het „erau bertidjak tanah“ feest vierde en men iemand van de familie, die daarbij moest dienen, zocht. Er was echter niemand anders over dan degene, die door den Adoe tot vrouw was genomen.

Die vrouw nu werd geroepen en sprak de „Karadjaan“ tot den Adoe: „Zeg, Adoe, nu komt hetgeen ik u vroeger verteld heb uit en nu wordt uw vrouw gebruikt bij het „tidjak tanah.“

En de vrouw van den Poea Adoe werd gebruikt; haar hoofd werd betreden zooals adat is.

¹ Een volgenden keer stel ik mij voor, de Salasila Koetei, waarin, onder meer, de oorsprong van het „tidjak tanah“ besproken wordt, te behandelen. Hier zij voldoende, het volgende daaromtrent te vermelden. Wanneer den Vorst van Koetei een vermoedelijke troonopvolger geboren wordt uit een vorstelijke moeder (aldus anak gahara of kasoema), dan mag dit kind niet eerder op de aarde loopen (wel in huis op den vloer of ook buiten op planken), dan na afloop van de plechtigheid, het „tidjak tanah“, die daarin bestaat dat het prinsje gedragen wordt over het hoofd van een levend mensch, een afgehouden (gesneld) menschenhoofd, den kop van een levenden, dien van een geslachten karbouw, een stuk oud ijzer en een stuk steen; met zijne voetjes moet hij die zes voorwerpen aanraken, als het ware

widjil ing tapa rambesing medoe itoelah di namakan poetra kasoema bakal akan boewat mengganti djadi radja ijani Sulthan tiada boleh¹ menidjak tanah djikalau belom di kerdjakan pekerdjaan erau waqtoe itoe di pakej katoeroenannja itoe orang di tidjakan kapalanja dan baharoe di tidjakan kapala orang mati dan di tidjakan kapala karbo hidoep dan kapala karbo mati baharoe di tidjakan besi baharoe boleh menidjak tanah deri sebab itoelah mendjadi karadjaan lambat menja-hoet perkataan Adoe soedah sedeng lamanja baharoelah karadjaan mengandika kapada itoe Adoe he Adoe deri awa poenja maqsoed tiadalah akoe menjalahi tetapi itoe sadja salahnja itoe orang njang hendaq awa perboewat bini itoelah orang njang terpakej tatkala ada pekerdjaan radja me-eraukan poetranja njang bakal mendjadi ganti karadjaan tiada boleh menidjak tanah sabelomnja menidjak kapada kapala orang katoeroenan njang hendaq awa perboewat bini itoe barangkali nanti kamoedian hari tiada ada lagi njang lainnja deri pada bini awa itoe mistilah awa poenja bini itoe di ambil akan di pakej di dalam pekerdjaan bertidjak tanah maka deri itoelah ada sedikit sangkal di hatikoe tetapi djikalau ada awa soeka djoega tiada mendjadi akan ketjil hati kapada Adoe boleh Adoe perboewat bini maka Poea Adoe poenja pengatoeran sembahnja kapada karadjaan seraja katanja ija toewankoe apa boleh boewat karena soedah ter-adat kapada karadjaan Koetei mendjadi di kawinkanlah Adoe itoe dengan prampoewan njang terseboet itoe tadi.

Hata berapa lamanja Adoe soedah kawin maka sampejlal kapada masa pekerdjaan Radja erau bertidjak tanah serta di tjarilah orang katoeroenan njang di pakej bertidjak tanah tiada ada njang lain hingga njang ada itoelah njang di perboewat bini oleh Adoe itoe djoega njang lagi maka di panggillah itoe bini maka berkatalah karadjaan kapada Adoe he Adoe sekarang sampejlal kapada perka-taankoe njang telah akoe rewajatkan kapada awa tatkala dhoeloenna maka sekarang di pakejlal bini awa boewat bertidjak tanah serta di pakejlal bini Poea Adoe di tidjak kapalanja sabagimana adat

betreden; pas daarna mag hij vrij op de aarde rondloopen. Deze formaliteit is nog steeds de rigueur.

Degenen, die bij voorkomende gelegenheden hun hoofd moeten beschikbaar stellen voor deze vernederende plechtigheid, zijn dezelfden, die van vroeger af hiertoe verplicht zijn geweest, en waaruit de Poea Adoe het ongeluk had, zijne vrouw te kiezen. Zij behooren tot ééne familie, van oorsprong krijgsgevangenen; zij zijn steeds te zamen blijven wonen zooals zij nu ook nog doen in de kampong Kendal aan de monding der Tengarong-rivier. Tegenover de verplichtingen, die op hen rusten, genieten zij ook privileges.

Toen het „erau“feest afgelopen was, was het alsof de Adoe berouw had en zich schaamde dat het hoofd zijner vrouw bij het „tidjak tanah“ gediend had, en de Adoe met vrouw en kinderen en de geheele familie pakten hun boeltje in en maakten de prauwen klaar om te vertrekken. Toen dezen gereed waren, vertrok de Poea Adoe en zeilde rechtstreeks naar Solok.

Toen hij te Solok was aangekomen, ging hij dadelijk met vrouw en kinderen en familie naar den wal om zich aan den Vorst van Solok over te geven. Deze gaf aan een mantri van hem bevel om bij de Boegineezen, die pas gekomen waren, te informeeren van waar zij oorspronkelijk kwamen, hoe hun woonplaats heette en wat de reden was dat zij zoo onverwachts zich kwamen overgeven. De mantri deed bij den Poea Adoe onderzoek, waarop deze zeide dat hij duizende malen smeekte om zijne schande te Koetei te bedekken; hij verhaalde waarom zij in den beginne te Koetei waren binnengeloopen en wat het doel was geweest van hun verblijf aldaar. Verder vertelde hij alles wat met zijne vrouw gebeurd was, hoe haar hoofd gediend had bij het „tidjak tanah“, alles tot in de kleinste bijzonderheden toe deelde hij mede.

Daarna bracht de mantri dit over aan den Vorst, er bijvoegende dat zij verklaard hadden van geslachte tot geslachte onderdanen van den Vorst van Solok te zullen blijven als hunne schande maar uitgewischt werd. Dit zeggen van den Poea Adoe, door den mantri aan den Vorst medegedeeld, werd door dezen in overleg met zijne mantri's en onderdanen goedgekeurd en vond men het gepast, dien Poea Adoe te helpen en zijne schande te bedekken.

Daarop werden bevelen aan de mantri's gegeven om de onderdanen op te roepen en zich klaar te maken om Koetei aan te vallen. Toen men met de wapening gereed was, zeilde de geheele vloot uit naar Koetei. Eenigen tijd later kwam men hier aan en werd dadelijk van de wapenen gebruik gemaakt. Het geheele land van Koetei ontstelde dat de Soloksche vijanden aangevallen hadden. Toen was het dat Koetei met Solok oorlog voerde.

Na eenige dagen strijdens verloren de Solokkers den krijg en vluchtten zij naar hun land terug; er waren echter ook, die buit en krijgsgevangenen maakten; van daar dat er tot heden nog mensen van Koeteische afkomst te Solok zijn.

Daar staat geschreven, dat, toen Koetei Kerta Negara oorlog gevoerd had met Solok, de „Karadjaan“ van Koetei met de mantri's, penggawa's en onderdanen overlegde om gezamenlijk van Koetei lama

telah selasejlah deri pada pekerdjaan erau radja itoe adalah itoe Adoe roepa roepa menjesal serta ma-ambil maloe oleh sebab di pakej bertidjak tanah kapala bininja itoe tadi maka berkemeslah itoe Adoe dengan anak bininja dengan sekalian koelawarganja bersijap prahoe boewat kaloewar telah soedah sijap prahoenja kaloewarlah Poea Adoe troes belajar ka Soeloe telah sampej di Soeloe lantas dia naik dengan sekalian anak bininja dan koelawarganja menjerahkan dirinja kapada radja Soeloe maka radja Soeloe memerintahkan kapada mantrinja memeriksa kapada orang Boegis njang baharoe datang itoe deri mana atsal datang dan apa nama negrinja dan apa sebabnja mendjadi sakoenoeng koenoeng datang menjerahkan dirinja maka di periksa oleh mantri kapada Poea Adoe maka sembahnja Poea Adoe kapada mantri sahingga dengan beriboe riboe harep minta toetoeapkan kamaloean di Koetei maka di tjaritakanlah deri atsal bermoeclanja masoq di Koetei dan pri halnja di priksa maqsoednja tinggal di Koetei maka sekalian pri hal ichoewal bininja di pakej bertidjak tanah kapala bininja hingga habislah sekalian hal itoe di tjaritakan maka sasoedahnja itoe di sembahkanlah oleh mantri kapada radjanja serta di sembahkannja djoega perpengakoeannja bersatoeroentimoeroennja mendjadi hambarajat kapada radja Soeloe atsal di toetoeapkan kamaloean maka perkataan Poea Adoe itoe njang di sembahkan oleh mantri kapada radja di perkenankan radja dengan moepakataannja mantri dan isi negri sapatoeitnja djoega di toeloeng dan di toetoeapi kamaloeannja itoe Poea Adoe maka kaloeclah perintah kapada sekalian mantri mantri boewat menggerahkan sekalian rajat bersijap pergi melanggar ka Koetei.

Telah soedah sijaplah sekalian alat peparangan berlajerlah sekalian angkatan itoe ka Koetei.

Telah beberapa lamanja sampejlah ka Koetei lantas sekalian alat itoe melanggar di negri Koetei maka terkedjoetlah sekalian djadjahan negri Koetei akan moesoeh Soeloe datang melanggar maka koetika itoe berpranglah Koetei dengan Soeloe beberapa hari prang maka kala itoe Soeloe serta lari kaloewar kombali ka negrinja tetapi ada djoega njang mendapat rampasan dan tawanan itoelah sebabnja djadi ada bangsa Koetei di negri Soeloe sampej sekarang ini.

Alkisah terseboet perkataan Koetei Kerta Negara sasoedahnja berprang dengan Soeloe itoe bermoepakatlah karadjaan Koetei dengan segala mantri mantri penggawanja dan sekalian hamba rajatnja akan

naar Pamarangan Djembajan te verhuizen en dáár een negri te stichten. Dit gedaan zijnde, verhuisde men van Koetei lama naar Pamarangan. Nadat men eenigen tijd te Pamarangan gevestigd was geweest, kwamen er wederom, evenals dit vroeger de gewoonte was, Boegineezen handel drijven.

Alsnu verzamelde de „Karadjaan“ de mantri's om er over te beraadslagen dat de Boegineezen een handelplaats hadden opgericht, deze heette Samarinda.

Ratoe Pamarangan liet daarop zijne mantri's de Boegineezen roepen om vóór hem te verschijnen, en toen dezen verschenen waren, sprak hij:

„Zegt, Boegineezen, Wadjoreezen, het hindert mij zeer te zien dat gij eene vestiging voor den handel te Koetei gemaakt hebt, maar dat er geen hoofd is, dat op het lief en leed, op alles wat u overkomt kan toezien.“

Hierop zeiden de Boegineezen eerbiediglijk tot Ratoe Pamarangan: „Wij vragen duizendmaal verschooning, maar van vroeger af was reeds ons verlangen te doen zooals Uwe Hoogheid zeide; wij hadden echter Uwe Hoogheid nog geen toestemming gevraagd, doch wanneer Uwe Hoogheid nu toestemming geeft, kunnen wij iemand tot hoofd aanstellen.“ Ratoe Pamarangan antwoordde hierop: „Gaaf naar huis, Wadjoreezen, en beraadslaagt en overlegt, wien gij Adoe wilt maken; verschijnt pas daarna weder voor de „Karadjaan“ en „Tanah“.

Toen de Boegineezen Ratoe Pamarangan aldus hoorden spreken, gingen zij naar huis om te beraadslagen en te overleggen. Zij vonden iemand genaamd Anachoda Latoedji; hij werd Adoe gemaakt en deze Poëa Adoe naar Pamarangan gebracht om vóór de „Karadjaan“ en „Tanah“ zijne opwachting te maken.

Nadat de Boegineezen van Koetei en de mantri's in de receptiezaal bijeengekomen waren, kwam Ratoe Pamarangan buiten en besteeft zijn troon; vervolgens zeide hij tot de Boegineezen: „Wadjoreezen, hebt gij iemand gevonden voor Adoe?“

De Boegineezen antwoordden: „Om deze reden verschijnen wij allen voor Uwe Hoogheid; deze Anachoda Latoedji is het, dien wij overeengekomen zijn, Matowa, dat is Poëa Adoe, te maken.“

¹ Dit moet geweest zijn Koetei's twaalfde Vorst Pangeran Dipatti Toewa Ing Martapoera, ook genaamd Pangeran Djembajan of de dertiende Vorst Pangeran

berpindah deri Koetei lama ka Pamarangan Djembajan memboewat negri di sitoe sasodahnja maka berpindahlah negri di Koetei lama ka Pamarangan soedah beberapa lamanja tetaplah negri di Pamarangan maka kapada masa itoe poela masoq orang Boegis sabagimana adat njang dahoeboekala berniaga di Koetei maka mengoempoelkanlah sekalian mantri mantri oleh karadjaan boewat moesjawarat halnja orang Boegis soedah memboewat tempat perhantian berdagang itoelah bernama Samarinda maka mengandikalah ¹ Ratoe Pamarangan menjeroeh kapada sekalian mantri mantri memanggil sekalian orang Boegis menghadap kabawah hadlirat Ratoe Pamarangan serta menghadaplah sekalian orang orang Boegis kapada karadjaan maka Ratoe Pamarangan mengandika he Boegis tåoe Wadjo sangatlah soesah hatikoe melihat angkau sekalian soedah memboewat tempat pemondokan berniaga di Koetei tetapi tiada ada satoe kapala njang boleh melihat sekalian djahat dan baik di atas sekalian hal hal angkau maka mengatoer sembah sekalian orang Boegis kabawah hadlirat Ratoe Pamarangan memohonkan ampon beriboe-riboe ampon patik sekalian njang diperhamba di bawah kaoes karadjaan sadahoeloenja memang ada patik sekalian berhadjet seperti pengandika di bawah kaoes itoe tetapi olehuja belom memohonkan idzin kabawah hadlirat andika sekarang djikalau di bri idzin bolehlah patik sekalian mendirikan kapala maka mengandikalah Ratoe Pamarangan he tåoe Wadjo kombalilah angkau sekalian katempatnloe itoe bermoesjawarat dan moepakat siapa siapa njang angkau moepakatkan mendjadi Adoe baharoelah angkau sekalian kombali menghadap kapada karadjaan dan tanah.

Telah sekalian orang Boegis mendengar titah Ratoe Pamarangan demikian itoe kombalilah sekalian orang Boegis bermoesjawarat dan bermoeepakat maka dapatlah satoe orang bernama Anachoda Latoedji itoelah di perboewat Adoe maka di bawalah itoe Poea Adoe menghadap karadjaan dan tanah di Pamarangan.

Satelah soedah terhimpoeen sekalian Boegis Koetei dan mantri mantri sekaliannja di penghadapan maka kaloewarlah Ratoe Pamarangan doedoeq bertahta karadjaan serta mengandika kapada sekalian orang Boegis he tåoe Wadjo telah adakah angkau mendapat orang njang angkau djadikan Adoe maka di persembahkan oleh sekalian orang Boegis inilah mendjadi patik sekalian menghadap kabawah hadlirat inilah Anachoda Latoedji namanja njang patik sekalian

Anom Pandji Mendapa Ing Martapoera, na zijn dood genoemd Merohom Pamarangan (De tegenwoordige Sultan is de 18de Vorst).

Daarop sprak Ratoe Pamarangan: „Zeg, Matowa Adoe, misschien hebt gij dezelfde plannen als de Adoe tijdens wij nog te Koetei lama waren.“ De Poea Adoe antwoordde: „Toewankoe, ik met kinderen, kleinkinderen en verdere familie wij verschijnen juist voor Uwe Majesteit omdat wij een eed voor Uwe voeten wenschen af te leggen.

Mogen onze nakomelingen worden gelijk een plant, die niet uitbot, gelijk een plant zonder pas ontloken blâren, gelijk een plant, waarop zich geen vogeltje meer neerlaat, als wij ooit booze gedachten koesteren jegens de „Karadjaan“ en „Tanah“ van Koetei.

Hierop antwoordde Ratoe Pamarangan: „Wadjoreezen, indien gij aldus belooft, dan zijn de Koeteineezen de rechterhand, de Boegineezen de linkerhand van de „Karadjaan“ van Koetei.

„Toewankoe“, hernam de Poea Adoe, „als ik nog een spreekwoord mag gebruiken?“ „Dat moogt gij,“ zeide Ratoe Pamarangan „al wat gij wenscht te zeggen moogt gij uitspreken.“ „Welnu dan Poeang,“ vervolgde de Poea Adoe, „al raakt ons de dunne bladnerf van een kokospalm, wanneer wij er niet gewoon aan zijn, zoo zullen wij, uwe slaven de Wadjoreezen, daarvan ontstellen, maar al valt een hoofdlegger (balk onder de kapspanten in een Boegineesche woning) op ons, wanneer wij daaraan gewoon zijn, zoo ontstellen wij niet, Poeang.“

Hierop antwoordden de mantri's van Koetei: „Ook met ons is het alzoo gesteld“ en sprak Sri Padoeka Ratoe Pamarangan: „Indien gij soms de gewoonten van Koetei niet meer kunt dragen, de monding der Koeteirivier wordt immers niet gesloten.“

¹ De Boegineesche tekst van het hier en verder in deze Salasila voorkomende is niet overal even duidelijk. Vermoedelijk is de beteekenis echter, zooals in de vertaling is weergegeven.

² Bepädja moet, zooals Dr. Matthes beweert, een klein vogeltje beduiden, volgens den Inlander oorspronkelijk een groote vogel met zeer lange veeren, die men, ten strijde trekkende, tusschen twee gouden hoornen boven op een krijgsmuts aanbracht; bepädja komt ook in deze beteekenis in andere Boegineesche contracten voor.

³ Lölö beteekent volgens Dr. Matthes geen „lidi“, dat in het Boegineesch „adidi“

moepakatkan mendjadi Matowa ijani Poea Adoe maka berkatalah Ratoe Pamarangan he Matowa Adoe barangkali sama niatmoe dengan Adoe koetika waqtœ zaman di Koetei lama maka menjahoetlah Poea Adoe ija Toewankoe inilah sebab patik sekalian beranak tjoetjoe dan kedangwarga menghadap kabawah hadlirat njang mahamoelia oleh hendaq menjembahkan ¹ soempah patik sekalian kabawah kaoes ija Toewankoe tã tjôkko tã tjôllí tã natjékêngi bepâdja ² adimoenríkí nâkko ángkakí ponâwa-nâwa mádjá ri arâdjange ánrânge tanâe ri Koête.

Maka menjahoetlah Ratoe Pamarangan he tâœ Wadjo djikalau demikian pengakœanmoe tangan kanan orang Koetei kapada karadjaan Koetei tangan kiri orang Boegis kapada karadjaan Koetei.

Maka mengatoer sembah Poea Adoe ija Toewangkoe djikalau boleh patik mengatoerkan soewatoe perkataan kabawah kaoes maka kata Ratoe Pamarangan bolehlah apa njang hendaq Adoe boleh katakan maka sembah Poea Adoe o Poeang moêna koêwa ³ lôli nâkko tãnyá na-pobiyasakí atâtta towâdjó ⁴ nakadjá-kang moêna koêwa bârá nâkko biyasâna moêwa tã nakadjá-kang Poêwang.

Maka menjahoet sekalian mantri mantri Koetei moêna íkâng mákô moetô Maka menjahoet poela Sri Padoeka Ratoe Pamarangan: moêna pangadârrâng Koête moêna nâkko tã moêle na powâwai tãnri soêloé babâna Koête

Adapoen ⁵ artinja soempahnja Boegis tã-tjôkko tã-tjôllí tã-na-tjékêngi bepâdja adimoenríkí nâkko ángkakí ponâwa-nâwa mádjá ri arâdjange ánrânge tanâe ri Koête bahasa melajoenja tiada hidoep berpoetjoek dan tiada boleh di tinggiri dan di hingkapi oleh sekalian hewan binatang njang terbang itoelah artinja adapoen artinja lôli itoe ijaitoe oedjoeng lidi adapoen artinja bârá itoe ijaitoe boedjoeran roemah dan artinja miski bagaimana oedjoeng lidi besar nja di kenakan kapada dia orang mendjadi terkedjoet miskipoen bagaimana boedjoeran roemah besarnja misalnja di djatohkan kapada dia orang kapan biasanja djoege tiada dia terkedjoet dan menjahoet poela orang mantri Koetei ijaitoe penjahoetannja moêna íkâng mákô moetô artinja kapada bahasa melajoe miski kami sekalian demikian

is. Naar de verklaring in de Salasila zelf moet echter hier met lôli het maleische "lidi", nerf van het blad van een kokospalm, bedoeld zijn.

⁴ Nakadjákâng moet naar de verklaring in de Salasila het maleische terkedjoet = ontsteld, beteekenen; volgens Dr. Matthes bet. 't Boeg. nakadjá-kâng: het stort ons in het verderf, en tákallákâng: wij schrikken, wij ontstellen.

⁵ Hier en straks volgen verklaringen van het Boegineesch, om herhalingen te ontgaan worden deze verklaringen niet vertaald.

De verdere verklaring van den Poëa Adoe, diens kinderen, kleinkinderen en stamgenooten luidt: „Zoo gij ons roept, zullen wij antwoorden, zoo gij ons uitnodigt, zullen wij gaan, zoo één van beiden dwaalt, zal de ander hem hieraan indachtig maken, zoo één van beiden valt, zal de ander hem oprichten; men menge zich niet in elkanders zaken, pluize niet iemands feilen uit; âdja siyalāng ôlo beteekent: wanneer de „Karadjaan“ of „Tanah“ bij gemeen overleg een bevel geeft aan een mantri of iemand anders, en een andere mantri wil zich met die opdracht bemoeien, dan mag dit volstrekt niet, tenzij met medeweten van dengene, die beveelt of van wien het bevel uitgaat.

âdja siyôti alâbbōng beteekent: spreekt geen kwaad, iemands verkeerdheden daardoor uitbrengende; dit staat gelijk met hem in het ongeluk te storten. (NB. ôti alâbbōng bet. lett. uit een gat uitpeuteren.)

Dit is de overeenkomst en de „gelofte (verklaring) van de Boegineezen tegenover de „Karadjaan“ van Koetei, na overleg met alle Boegineesche stammen, die zich in het rijk van Koetei ophouden.

itoe djoega maka mengandika poela Sri Padoeka Ratoe Pemarangan moëna pangadarrang Kôete môena nâkko tâ moële napowâwai tânri-soêlôc babâna Kôete artinja kapada bahasa melajoe miski adat Koetei djikalan awa tiada boleh pikoel tiada tertoeetoe koela Koetei.

Lagi pengakoeannja Poea Adoe serta sekalian anak tjoetjoenja dan bangsanja mângolli kisâwâ mâtâmpa kilâo artinja bahasa melajoe berseroe kami menjahoet memanggil pergi málfiloe sipakaingâ mârâbba sipatôkkong artinja djikalau loepa oetawa hilap beringatan djikalau rebah di bangoenkan âdja siijalâng ôlo âdja syôtí alâbbông artinja kapada bahasa melajoe âdja siijalâng ôlo djikalau satoe mantri atau lainnja di perintah oleh karadjaan oetawa tanah njang soedah ber-moepakat maka satoe mantri atau lain orang hendaq mentjampoeri di atas itoe printahan itoe tiada boleh sekali djikalau tiada dengan sapengatahoean njang memerintah oetawa njang poenja perintah artinja âdja syôtí alâbbông artinja kapada bahasa melajoe djangan ompat mengompat menimboelkan kadjahatan kapada sasoewatoe orang dan seperti memasoqan orang di dalam kadjahatan maka inilah perdjan-djiannja serta pengakoeannja orang Boegis dengan karadjaan Koetei soedah dengan moepakatannja sekalian bangsa Boegis njang ada tinggal di tanah karadjaan Koetei.

Één der voornaamste zaken, welke uit bovenstaande „Salasila” blijken, is de verhouding van den President der Boegineesche republiek, den Poea Adoe, tot Koetei's Vorst, den Sultan. Immers wij lezen: „Ratoe Pamarangan antwoordde hierop: Gaat naar huis, Wadjoreezen, en beraadslaagt en overlegt wien gij Adoe wilt maken, en verschijnt eerst daarna weder voor de „Karadjaan” en „Tanah.” Toen de Boegineezen Ratoe Pamarangan aldus hoorden spreken, gingen zij naar huis om te beraadslagen en te overleggen. Zij vonden iemand, genaamd Anachoda Latoedji, hij werd Adoe gemaakt, en deze Poea Adoe naar Pamarangan gebracht om vóór de „Karadjaan” en „Tanah” zijne opwachting te maken.”

Deze weinige woorden geven de verhouding van den Poea Adoe tot den Sultan, zooals die oorspronkelijk was, voldoende aan. Geen aanstelling toch vanwege den Vorst, maar geheel vrije verkiezing door de Boegineezen, enkel onder nadere goedkeuring van het Maleisch bestuur; dit had dus wel het recht iemand te weigeren, niet te benoemen.

Volgens de oorspronkelijke instellingen, die langen tijd in stand zijn gebleven, vergaderden telken male, dat de betrekking van Adoe vacant was, de „kapala mânang”¹ te Samarinda en verkozen iemand tot die hooge waardigheid. Die „kapala mânang” waren de eigenlijke volkshoofden, chefs van voornamelijk talrijke families, onder wier hoede zich nieuw aangekomen emigranten hadden gesteld; men had er verscheidene te Samarinda; meerendeels hadden zij veel invloed. De „kapala mânang” waren in hunne keuze geheel vrij; de betrekking toch van Adoe was niet erfelijk; gewoonlijk nam men daarvoor iemand, die bemiddeld en van voornamelijk afkomst was en goede relaties had; wie gekozen werd, mocht niet bedanken.

Hadden de „kapala mânang” eene keuze gedaan, zoo gaven zij hiervan aan de „Karadjaan” en „Tanah” te Tengarong kennis. In geval men hier met die keuze genoegen nam, verhieven de Boegineezen den gekozene te Samarinda tot Adoe, die daarop naar Tengarong ging om bij den Vorst zijne opwachting te maken. Was de uitslag der verkiezing door de „kapala mânang” niet ten genoegen der „Karadjaan”; dan moest er eene herkiezing plaats hebben, totdat de vereischte goedkeuring konde verworven worden.

Zooals begrijpelijk is in een land, waar politieke leiding, bestuur, administratie en jurisprudentie niet gescheiden waren, had de Poea

¹ Mânang beteekent: allen; kapala mânang = volkshoofden.

Adoe een zeer veelzijdigen en hoogst belangrijken werkkring. Desniettegenstaande was zijne macht, hoe groot ook, vrij beperkt door dat hem nimmer de bevoegdheid was gelaten, alleen te handelen of te berechten. Immers moest hij steeds te rade gaan en in overeenstemming handelen met twee hem door de „kapala mânang” toegevoegde assessoren, zoogenaamde „tâoe-abêyo” en „tâoe-atâoe (letterlijk vertaald: menschen aan de linker- en rechterzijde).

Waren de Poëa Adoe en zijne twee bijzitters het omtrent eene zaak niet eens, was er niet wat men noemde ¹ „sâma-îyo” of ² „mâlêboe tâlló” dan moesten de „kapala mânang” beslissen. Deze vergaderden trouwens ook wel als zij met de uitspraken van den Poëa Adoe en zijne twee raden niet tevreden waren. In dergelijke vergaderingen trachtte dan de Poëa Adoe „sâma-îyo” te verkrijgen; gelukte dit door van weerszijden wat toe te geven, zoo voorkwam men hierdoor vele moeilijkheden, want in het tegenovergestelde geval nam de Adoe, ten einde raad, zijn „songko” (een fijn van rotan gevlochten mutsje, teeken zijner waardigheid) af en verwisselde het tegen een hoofddoek (de gewone dracht).

Men noemde dit ³ málâkkoe, hetwelk beteekent: „ontslag aanbieden”. Daarop moesten de „kapala mânang” met de „tâoe abêyo” en „tâoe-atâoe” overleggen of zij het gevraagde ontslag zouden aannemen. Soms trok de Adoe op hun verzoek zijn málâkkoe in en aanvaardde hij op nieuw zijne betrekking; soms echter werd het málâkkoe aangenomen en de Adoe daardoor wat men noemde: lèssó ⁴. In dat geval werd de Toengkoë Imam van Samarinda, anders het uitsluitend hoofd der godsdienst, de tijdelijke plaatsvervanger, en kreeg hij zoolang de „songko” van den Adoe.

„Hoe in geval van vacature, zooals bij dood of lèssó” van den Adoe, verder gehandeld werd, is boven vermeld.

Tot de voornaamste bezigheden van den Adoe behoorde de rechtspraak over de Boegineezen; hij en zijne raadslieden waren hierbij aan geen andere contrôle dan aan die van de „kapala mânang” onderworpen; zelfs de doodstraf konden zij uitspreken en voltrekken.

De meest voorkomende misdrijven, waarop destijds te Samarinda de doodstraf stond, waren 10. diefstal voor een waarde boven de f 1.—,

¹ Sâma-îyo beteekent letterlijk: te zamen „ja” zeggen; van daar: toestemmen.

² Mâlêboe tâlló is letterlijk: rond als een ei zijn; vandaar: rondgaan, overeenstemmen.

³ Málâkkoe is: in elkander gedoken liggen; van daar, in overdrachtelijken zin: een afwachtende houding aannemen.

⁴ Lèssó beteekent: verschuiven, op zijde schuiven.

wanneer het gestolene in handen van den dief werd gevonden, 20. overspel, waarbij overspeler en overspeelster gelijk gestraft werden, 30. verzet van een slaaf tegen zijn meester.

In deze gevallen werd de doodstraf voltrokken door verdrinken van den veroordeelde door lieden van den Poca Adoe; men noemde dit „laboe”; de terechtstelling vond altijd plaats in de groote Mahakam-rivier vóór Samarinda op de wijze, zooals door H. von Dewall in zijn dagboek dd. 28 Maart 1847 is medegedeeld (Indisch Archief eerste jaargang deel I bladzijde 91.)

Behalve deze doodstraf kende de adat te Samarinda (trouwens ook onder de Koeteinezen) het mate nalêdjá têdong ¹. Wie op heeter daad betrapt werd van inbraak te plegen, mocht door hem die het zag gedood worden; eveneens mocht men dit doen met degenen, die 's nachts een bewoond erf binnendrongen. Dergelijke afmaking van delinquenten was gewettigd door de adat en werd genoemd: „mate nalêdjá têdong”.

De inkomsten van den Adoe waren de volgende:

10. Voor elk vaartuig, dat op de helling gebracht werd, moest f' 8.— betaald worden. (Tot goed verstaan hiervan diene dat de, te Samarinda thuis behorende, vaartuigen gewoonlijk eens per jaar een reis over zee maakten; deze duurde meestal verscheidene maanden, en na afloop daarvan werd het vaartuig afgetuigd, op het droge gebracht en onder een afdak bewaard tot den volgende gunstigen moesson.)

20. Van elk vaartuig, dat binnenliep, moest de djoeragan „mángântará”, dat was: geschenken brengen ter waarde van f' 20 tot f' 30.—; soms ook werd dit bedrag aan contanten gegeven.

30. Voor elk huis, dat te Samarinda gebouwd werd van meer dan tálloe-arâtang ² (drie dwarsleggers), moest f' 8.— betaald worden.

30. De Poca Adoe had twee „pernoe” ³ (volgelingen of oppassers), die door de „kapala-mânang” bezoldigd werden; eens per week mochten die „pernoe” de tuinen langs gaan om voor den Adoe betel met hetgeen daarbij behoorde, in te zamelen.

¹ Mate nalêdjá têdong beteekent: „door een buffel vertreden en dien ten gevolge gestorven”; wordt overdrachtelijk gebruikt van iemand, die door eigen schuld zijn leven verliest, zoodat er van schadevergoeding of vergelding geen sprake is. In het Maleisch gebruikt men dezelfde uitdrukking: „mati bertidjak kerbo”, echter ook wel: „mati sia sia” letterlijk: „dooden om niet”, hetwelk gelijke strekking heeft.

² Deze bamboezen dwarsleggers loopen in de lengte van het huis en dienen om er den vloer op te laten rusten.

³ „Pernoe” wellicht verminking van „perannoeng” lett.: „vertrouweling” en van daar gewoonlijk gebruikt voor een: „omroeper.”

Zooals de oorspronkelijke inrichting van het bestuur over de Boegineezen, gelijk die boven vermeld is, was, had het Koeteische Sultanaat al zeer weinig over die talrijke kolonie van vreemdelingen te zeggen. Feitelijk waren dezen geheel onafhankelijk. Daar bovendien hunne hoofdvestiging Samarinda lager aan de rivier gelegen was dan Tengarong, de zetel van het Sultansbestuur, waren zij in veel voordeeler conditie dan dit, en konden zij het zelfs dwingen door den op- en afvoer, speciaal van zout, te beletten.

Verzet van de Boegineezen tegen den Sultan is dan ook tallooze malen voorgevallen; een enkelen keer zelfs werd de vorst verjaagd, en kostte het hem vrij wat moeite, in zijne residentie terug te keeren. De zware palissadeering, die nog om het vorstelijk verblijf van den Sultan te Tengarong bestaat, de massa lilla's en kanonnen, die, thans verwaarloosd, overal in den omtrek van dien kraton verspreid liggen, herinneren aan de gevaren, die eens niet alleen van de Dajaks bovenstrooms maar ook en zelfs nog meer van de Boegineezen benedenstrooms dreigden.

Een der meest gereede aanleidingen tot vredebreuk tussehen de Boegineezen en Koeteineezen was gelegen in het heffen der in- en uitvoerrechten. Toen Samarinda door de uitbreiding der Boegineesche kolonie een belangrijke handelsplaats geworden was, had de „Kara-djaan" het noodig geoordeeld, hier de rechten door een ambtenaar te doen innen, die den titel droeg van Sebandar. Al was deze eerlijk en te goeder trouw, hetgeen natuurlijk lang niet altijd het geval was, reden tot klagen en tot ontevredenheid hadden de hooghartige Boegineezen immer genoeg. De Sebandar stond daartegenover meer-malen vrij geïsoleerd en zwak, en konden des Sultans belangen dan ook dikwerf niet behoorlijk behartigd worden.

Maar berokkenden de Boegineezen eenerzijds aan het Sultanaat veel moeilijkheden, anderzijds bewezen zij het ook veelvuldige en groote diensten. Geen oorlog toch, geen gewapend optreden van den vorst, 't zij tegen Dajaks, 't zij tegen zeeroovers, of de krachtigste steun kwam van de dappere Boegineezen. Intusschen in het verleenen van hulp waren allen lang niet even bereidwillig; velen toch gaven aan de bevelen van „kapala mânang" en Adoe slechts aarzelend gehoor, terwijl maar enkelen zich op den voorgrond stelden en steeds gereed waren, des Sultans belangen, waar mogelijk, te behartigen.

Aan degenen, die hierin uitmunten, werden tot belooning door den Sultan titels toegekend; de laagste was: „panglima", daarop volgde: „anregoeroe" en de hoogste was: „kapitan". Het was een

grootte eer, dergelijken titel te verkrijgen, en men ging dan ook niet tot de schenking over, of de bevoorrechte moest in de messigit een eed van trouw aan het Koeteisch Vorstenhuis afleggen.

De „panglima's", „anregeroe s" en „kapitan's" vormden een waren adelstand, en de instelling van dezen is ontegenzeggelijk een daad van groot politiek beleid geweest. Die adellijken toch, waartoe natuurlijk de machtigste Boegineezen werden gekozen als in staat de meeste hulp te verleen, kregen rechtstreeks bevelen van den Sultan; zij stonden daardoor boven hunne andere landgenooten, aan wie vorstelijke besluiten door de „kapala mânâng" werden medegedeeld, die ze zelven indirect door den Poëa Adoe ontvingen. De verhouding van de adellijken tot den Sultan was trouwens ook anders dan die van de Boegineesche hoofden tot den Vorst, omdat de eersten, zooals boven gezegd is, een eed aflegden, en dit noch van den Poëa Adoe noch van de „kapala mânâng" verlangd werd.

Het vormen van een bevoorrechten stand onder de Boegineezen heeft aanleiding gegeven tot eindelooze twisten, doordat de kapitan's enz. zich steeds plaatsten tegenover den Adoe en de „kapala mânâng;" maar juist door die twisten is de kracht der Boegineesche Republiek gebroken, en heeft deze daardoor hare onafhankelijkheid kunnen verliezen.

Het is leerzaam na te gaan, hoe dit onder het bestuur van den tegenwoordigen Sultan van Koetei heeft plaats gehad.

Mohammad Soleiman was reeds lang op den troon, en nog werd schier dagelijks de rust te Samarinda verstoord. Talrijk waren de misdaden, die gepleegd werden, en van behoorlijk recht doen, was bijna geen sprake, want meestal werd vermoord of gestolen door volgelingen van machtige Boegineezen en op last van dezen; en wilden de wettige hoofden den delinquent vervolgen, zoo verzetten de betrokken familiehoofden zich hiertegen, en liep telkens een goed deel der bevolking te wapen. Werde een enkelen keer recht gedaan, dan geschiedde dit zoo kort en zoo ruw mogelijk, en werd daardoor weder de kiem gelegd voor nadere verwikkeling. Bovendien was de toestand dáár ook in een ander opzicht van lieverlede onhoudbaar geworden. Koetei toch had een contract met het Gouvernement van Nederlandsch-Indië aangegaan, waarin onder meer overeengekomen was, dat men menschenroof en handel in menschen niet zoude dulden, in- en uitvoer van slaven zoude weren, en zonder toestemming van den Vertegenwoordiger van dat Gouvernement geen doodvonnis ten uitvoer zou leggen. Aan deze bepalingen stoonden de Boegineezen

van Samarinda zich niet het allerminste; wel zal zulks op zich zelf vrij onverschillig geweest zijn aan de Koeteische Regeering, die zelve ook nimmer erg stipt geweest is in de nakoming van het bedoelde contract, maar de openlijke wijze, waarop de Boegineezen de eens aangenomen verbodsbepalingen overtraden, moest te eenigertijd moeilijkheden met het Gouvernement doen vreezen.

De „Karadjaan“ begreep, dat alleen verbetering mogelijk was wanneer er een vertegenwoordiger van den Vorst zoo niet boven, dan toch naast den Poea Adoe te Samarinda optrad. Van lieverlede was dit, wat te voren ondenkbaar zou zijn geweest, mogelijk geworden doordat de Sultan in de Benedenlanden niet meer zoo weerloos was als voorheen. Veel macht en invloed had hij gekregen door zijn meerder en minder formeele huwelijken met Boegineesche vrouwen, en vooral door de „kapitan's“, „anregoeroe's" en „panglima's“, die op Zijne hand waren en op wie Hij meerendeels konde rekenen. De Sebandar, als belast met de inning der rechten, waaruit voortdurend twisten ontstonden, was echter niet geschikt, om tevens als vertegenwoordiger van den Sultan naast den Poea Adoe krachtig op te treden. Van dáár dat de Sultan een speciaal persoon als hoofd van de politie tevens „Wakil“¹ van de „Karadjaan“ te Samarinda aanstelde.

De eerste functionaris was een Bandjerees, Intje Miril, iemand in wien de Sultan veel vertrouwen stelde; het bleek echter al spoedig, dat deze lang niet tegen de groote moeilijkheden, die hem wachtten van de zijde der Boegineezen, speciaal van den Poea Adoe, die zijne macht en aanzien bedreigd zag, opgewassen was. Na zeven maanden van twist en oneenigheid moest Intje Miril dan ook ontslagen worden.

Intusschen was te Samarinda een handelaar van Borneo's Westkust binnen gelopen. Deze behoorde tot het Pontianaksche Vorstenhuis en had dus zoowel Arabisch als Boegineesch bloed in zijne aderen. Deze omstandigheid en daarbij de geheele persoonlijkheid van den man, deden den Sultan besluiten, hem uit te noodigen, als zijn Vertegenwoordiger te Samarinda op te treden, welk verzoek na lang aarzelen aangenomen werd.

Die vreemde handelaar, toen na korte kennismaking door den Vorst als „Wakil“ te Samarinda aangesteld, is de tegenwoordige Pangeran Bandahara, van wien Carl Bock in zijn „Reis in Oost en Zuid Borneo“ zegt: „welk hoog personagie als des Sultans Minister van

¹ Wakil = vertegenwoordiger.

Buitenlandsche Zaken, als Gouverneur van de plaats, Directeur van Politie, enz, enz. optreedt; hij is een sluwe vos van Arabische afkomst en van niets minder afkeerig dan van omkooprij op groote of kleine schaal."

Toen Pangeran Bandahara als hoofd der politie te Samarinda optrad, ondervond hij ook al dadelijk groote tegenwerking ja zelfs vijandelijkheid van de zijde van den Poëa Adoe, gesteund door de groote meerderheid der Boegineezen. In alles gingen dezen hun eigen gang, en, niet tevreden met de oorspronkelijke grenzen, hadden zij dezelve zoo ver overschreden dat zij zich met allerlei zaken van niet-Boegineesche vreemdelingen en Koeteineezen bemoeiden, van welke twee categoriën zich langzamerhand een groot aantal te Samarinda had gevestigd.

Aanvankelijk trachtte Pangeran Bandahara den Poëa Adoe duidelijk te maken, tot hoever de bevoegdheden van dezen zich uitstrekten, en hem te overreden, zich binnen de perken te houden, door den Sultan gesteld. Toen de Adoe zich evenwel niet het allerm minst aan deze mondelinge vertoogen stoorde, lokte Bandahara van den Sultan eene verordening uit, waarbij eenige verbodsbepalingen betreffende den Poëa Adoe schriftelijk werden vastgesteld. De zeven artikelen van deze schriftuur luiden als volgt:

Artikel één.

Poëa Adoe mag geen dieven, die reeds opgevat zijn, dooden, noch de doodstraf toepassen op andere misdrijven.

Perkara satoe.

Poëa Adoe tiada boleh memboenoch pentjoeri njang soedah tertangkap atawa kasalahan njang lain tiada boleh sekali kali Poëa Adoe melakoe kan itoe hoekoeman.

Artikel twee.

Poëa Adoe mag geen klachten van Koeteineezen, in welke zaak ook, aannemen.

Perkara doewa.

Poëa Adoe tiada boleh trima pengadoean orang negri apa apa djoega perkara.

Artikel drie.

Poëa Adoe mag geen menschen, die van andere landen gevlucht zijn, noch Koeteineezen toelaten.

Perkara tiga.

Poëa Adoe tiada boleh menarima orang njang lari deri lain negri atawa orang di dalam negri.

Artikel vier.

Poëa Adoe mag geen lieden, die zich tegenover de "Karadjaan" of "Tanah" vergrepen hebben, huisvesten.

Perkara empat.

Poëa Adoe tiada boleh meroemahi orang njang salah kapada tanah atawa kapada karadjaan.

Artikel vijf.

Poea Adoe mag geen toestemming geven aan lieden, die rijstvelden of andere aanplantingen wenschen aan te leggen, dan met medeweten van onzen vertegenwoordiger.

Artikel zes.

Poea Adoe mag geen schulden van anderen invorderen, als dit niet bekend is aan onzen vertegenwoordiger te Samarinda.

Artikel zeven.

Poea Adoe mag zich niet mengen in zaken van niet-Boegineezen.

Perkara lima.

Poea Adoe tiada boleh maĩdzini kapada orang orang njang soeka bekerdja ladang padi oetawa bertanam tanaman njang lain melainkan dengan sapengatahoean wakil kita.

Perkara anam.

Poea Adoe tiada boleh menagihkan pioetangan orang djikalau tiada trang kapada wakil kita di Samarinda.

Perkara toedjoeh.

Poea Adoe tiada boleh tjampoer di atas hal hal orang lain deri bangsa boegis.

De toenmalige Poea Adoe nam met deze verordening van den Sultan geen genoegen, en nam zijn ontslag (læssó).

Niet lang daarna (de vacature van Poea Adoe was nog niet vervuld) gebeurde het, dat een vaartuig van Paré Paré (Celebes) te Samarinda binnenkwam, waarop gedurende den overtocht iemand gestorven was. De djoeragan gaf bij aankomst van dit voorval kennis aan Pangeran Bandahara, die daarop iemand naar de prauw zond, om namens hem de zaak te onderzoeken en de goederen van den overledene in bewaring te nemen. Nog vóór deze persoon hier aankwam, was echter de koffer van den overledene reeds weggehaald door een voornaam Boeginees, Daëng Mattero, in overleg met den Poea Adoe læssó.

Deze aanmatiging van gezag tegenover Pangeran Bandahara gaf aanleiding tot ernstige oneenigheid, die zoo hoog liep, dat de Boegineezen, zich beroepende op de woorden van Ratoe Pemarangan, in de Salasila vermeld: „Indien gij soms de gewoonten van Koetei niet meer kunt dragen, de monding der Koeteirivier wordt immers niet gesloten“ den Sultan deden weten, dat zij allen het land zouden verlaten.

Pangeran Bandahara, begrijpende, dat het eene loutere bedreiging was, ried den Sultan aan, de Boegineezen stil hun gang te laten gaan en geen concessies te doen. Dit had het gewenschte gevolg. De Boegineezen zagen van hun voornemen af en gingen gezamenlijk

onder leiding van zekeren Adji Poetih, een man, door geboorte en familiërelaties op de kust van groot aanzien in de Koeteische benedenlanden, naar Tengarong, waar zij op nieuw trouw aan den Sultan beloofden en verklaarden te zullen berusten in diens inneming in de Boegineesche zaken. Hiertegenover werd gratie verleend aan Daëng Mattero, dien de Sultan had willen straffen voor zijne aanmatiging van gezag in bovenvermelde quaestie, ook omdat hij altijd de hoofdman was geweest van het verzet in Samarinda tegen den vertegenwoordiger van den Vorst: hij legde in de messigit van Tengarong een eed van trouw af.

De Sultan, gebruik makende van het gunstige oogenblik, verklaarde de herhaalde moeielijkheden te Samarinda te moeten toeschrijven aan de instelling van den Poëa Adoe, en schafte daarom deze hooge betrekking af; de bestaande vacature mocht niet vervuld worden. Ook hierin berustten de Boegineezen.

Intusschen brak de Sultan niet dadelijk geheel met het denkbeeld van een hoofd over de Boegineezen, en er werd dan ook op zijn last door de „kapala mânang” iemand gekozen en door Hem (Sultan) aangesteld, die onder Pangeran Bandahara als zoodanig zoude optreden. Hij kreeg den titel van „Penggawa”, een naam naar de begrippen van het volk veel minder aanzienlijk dan dien van Poëa Adoe.

Doch zelfs in rang, in naam, in macht besnoeid, was een algemeen hoofd der Boegineezen naast een vertegenwoordiger der „Kardjaan” in de Benedenlanden onbestaanbaar. Dit bleek al spoedig bij gelegenheid van een amokpartij te Samarinda. Pangeran Bandahara was zelf daarheen gegaan en had den amokmaker doen arresteren, waarna hij aan de „dôtja's” (bedienden der messigit) last gaf, het lijk van den verslagene te begraven. Den volgenden dag vernam hij evenwel, dat de dôtja's zijn last niet hadden opgevolgd, daar zij van den penggawa contraorder ontvangen en hiernaar geluisterd hadden.

Om voor goed aan het geharrewar een einde te maken, ontsloeg de Sultan den Penggawa en deelde Hij den „kapala mânang” mede, dat zijn vertegenwoordiger, Pangeran Bandahara, voortaan als hoofd der Boegineezen zoude optreden. Sedert is dit ook zoo gebleven.

Was de intrekking van de Adoe-waardigheid reeds de genadeslag voor de onafhankelijke Boegineesche republiek, later is de Sultan op raad van Bandahara nog verder gegaan en heeft hij langzamerhand de door de bevolking gekozen „kapala mânang” niet meer doen herkiezen, doch vervangen door „panglima's”, „anregocroe's” en

„kapitan's“, door lieden alzoo, op wie Hij konde rekenen, die aan Hem trouw hadden gezworen en niet aan het volk hunne opkomst hadden te danken. Ook dit is geleidelijk geschied. Het Europeesch bestuur te Koetei heeft zelfs niets daarvan bespeurd, evenmin als van de beeindiging van het Adoc-bestuur en den totalen ommekeer in de verhouding van de Boegineezen tot den Sultan. Het is steeds in de veronderstelling gebleven, dat nog waar was, wat tevoren ook werkelijk het geval is geweest, namelijk, dat de vertegenwoordiger van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement te Koetei zijne veiligheid te danken had aan de vijandschap tusschen het Koeteisch Sultanaat en de Boegineesche republiek, tusschen welke beiden hij geplaatst was. Tegenwoordig bestaat geen Boegineesche republiek meer in Koetei; vijandschap en rivaliteit van het aanzienlijke en machtige *geheel* der Boegineezen is niet meer denkbaar (individueel verzet van enkelen blijft natuurlijk buiten beschouwing), omdat Koeteinees en Boeginees politiek één zijn geworden, één bestuur hebben, en de Boeginees geeft wat des Vorsten is, en doet wat des onderdaans is.

Ontstond op dit oogenblik eenige spanning in de verhouding tusschen den Sultan van Koetei en het Nederlandsch-Indisch Gouvernement (iets wat niet te hopen maar ook niet waarschijnlijk is), en moesten de Boegineezen partij kiezen, geen twijfel of zij zouden met hun Vorst meegaan en tegen ons optreden. Hoe geheel anders jaren geleden, toen stellig en zeker het omgekeerde het geval zoude zijn geweest.

De groote verandering in den politieken toestand van de Boegineezen te Samarinda, heeft Koetei aan Pangeran Bandahara te danken, want hij is het geweest, die den Sultan genoopt heeft, de maatregelen te nemen, waardoor er thans een meer geordende en in menig opzicht beter stand van zaken is ingetreden. Eerbied en bewondering verdient die man in hooge mate voor den moed, het beleid en de volharding, waarmee hij voor den Vorst, die hem in dienst had genomen, gewerkt heeft. Want gemakkelijk is zijn taak niet geweest. Bedreigd toch was zijn leven van de zijde der Boegineezen, die te recht in hem den bewerker van het verlies hunner onafhankelijkheid zagen, tegengewerkt en belasterd van de zijde der Koeteineesche prins en hoofden, die zijne verheffing tot mantri met leede oogen aanzagen als strijdig met de adat (welke zegt dat een vreemdeling geen mantri mag worden), en later zelven gaarne in zijn plaats tot Gouverneur der Benedenlanden waren aangesteld. Nu nog wordt in de omgeving van den Sultan Pangeran Bandahara meermalen minachtend „Si Arab“

genoemd, en steeds tegen hem gekuipt. Hoe laag en hoe hoog hij al in de schatting van zijn Vorst gedaald en gestegen is geweest, kan hieruit blijken dat hij reeds eens naar Tengarong is opgeroepen, beschuldigd van een zamenzwering tegen den Sultan te hebben gesmeed, en dat hij bij andere gelegenheden reeds meermalen is aangezocht van de zijde van den Sultan om één der Koeteische prinsessen tot vrouw te nemen. Maar Pangeran Bandahara is zich steeds gelijk gebleven, zich daarbij op een afstand houdende; van huwelijken met prinsessen heeft hij nimmer iets willen weten, doch wel heeft hij van den beginne af een traktement van vijfhonderd gulden 's maands, buiten den Sultan om (uit de opbrengst van pachten of in- en uitvoerrechten) te betalen, bedongen, hetgeen hem voor tal van onaangenaamheden met zijn Vorst, die moeilijk van eens bewaarde gelden kan scheiden, gevrijwaard heeft.

Onder de Boegineezen heeft Pangeran Bandahara een grooten invloed; hij heeft dien gekregen door zijne vrouwen te kiezen uit de voornaamste families, door zich overigens te omringen van invloedrijke personen; op de machtigste hoofden van Samarinda, in de eerste plaats op Kapitan Moeda, kan hij thans volkomen staat maken.

Door dien invloed is het Pangeran Bandahara mogelijk geweest, ook na de wijziging hunner politieke instellingen, nog andere groote veranderingen onder de Boegineezen tot stand te brengen. Ik heb hierbij voornamelijk op het oog, dat door hem een einde is gemaakt aan den eeredienst der „bissoe's", waaruit veel verkeerdheden voortvloeiden en die een' bron was van ongeregeldheden. Te voren hadden deze priesters en priesteressen, bekend uit de mededeelingen van Dr. Matthes, een machtigen invloed op het bestaan der Boegineezen van Samarinda, en grepen zij diep in het geheele volksleven in. Geen Boeginees van naam toch die niet zijn of haar „dewata" (hemelsche echtgenoot) had; niemand, dien iets van gewicht in zijn leven overkwam, zonder inmenging der bissoe's. De bissoefeesten te Samarinda bij geboorte, huwelijk, veldarbeid, ziekten, ja bij alle mogelijke gelegenheden waren dan ook algemeen. Maar juist daarom waren zij de oorzaak van eene schromelijke geldverkwisting, die, niet evenredig zijnde aan de verdiensten, tot tal van kwade praktijken voerde, en van eene ergerlijke ongebondenheid, die onder een lichtgeraakt, opvliegend en daarbij altijd gewapend volk, tallooze malen tot moord en doodslag aanleiding gaf. Die heidensche gebruiken, hoewel in gewijzigden vorm ook aan het hof van Koetei in zwang (hetgeen thans nog het geval is), moesten een geloovig Mohamedaan,

zooals Pangeran Bandahara steeds geweest is, een gruwel zijn. In den aanvang, zoolang hij nog niet machtig genoeg was, heeft hij zich echter met de sociale hervormingen onder de Boegineezen niet ingelaten; hij heeft gewacht tot hij voldoende sterk was om krachtig te kunnen optreden, maar heeft toen ook niet langer geaarzeld. Thans bestaat te Samarinda geen eeredienst der bissoe's meer; een enkele „palakka“ (legerstede der dewata) wordt nog slechts als rariteit aangetroffen; de weinige bissoe's, welke nog overgebleven zijn, doen alleen dienst als quasi-geneeskundigen. Wie weet, hoe inlanders aan overoude gebruiken gehecht zijn, vooral als dezen zoo veel genoegens meebrengen als de bissoeëesten inhielden, kan begrijpen, welk een moeite en volharding noodig geweest zijn om in dezen te zegevieren.

Aan nog andere verkeerdheden is in Samarinda door Bandahara een einde gemaakt, zooals aan het dragen van wapenen; te voren liep iedereen buitenshuis altijd met ontbloote pieken, met vuurwapenen, met mandau's (slagzwaarden); dit altijd gereed zijn tot vechten was reeds op zich zelf herhaaldelijk oorzaak van moordpartijen; maar wat nog erger was, was dat daardoor geschillen van weinig omvang steeds zulke groote proporties aannamen. Thans mag niet anders gedragen worden dan de kris en nog wel bedekt door de sarong.

Ook is Samarinda zeer ten goede gekomen, dat de personen van rang, die een bron van inkomsten vonden in het stelen en rooven hunner slaven, welke zij in het uitvoeren hunner misdrijven hielpen, van lieverlede vervangen zijn door menschen van beter gehalte.

Dank zij dezen verschillenden verbeteringen, door Bandahara tot stand gebracht, laten tegenwoordig de rust en orde in de Boegineesche kolonie van Samarinda weinig te wenschen over. Waar vroeger soms meer dan eens per week het bloed vloeide, komen thans amokpartijen slechts bij groote zeldzaamheid voor; van belangrijke diefstallen, inbraken, rooverijen hoort men evenmin veelvuldig. Het bewijs van den veranderden toestand kan iedereen, die Samarinda bezoekt, zien, want nog slechts weinige huizen zijn van zware omheiningen voorzien; wel vindt men die nog om enkele groote oude woningen, maar zij zijn vervallen en toonen dat men het onderhoud niet meer noodig heeft geacht.

Zijn er, zooals uit het bovenstaande blijkt, door den loop der tijden in sommige opzichten radicale verbeteringen onder de Boegineezen daargesteld, ten aanzien van slavernij en pandelingschap kan niet hetzelfde gezegd worden. Dit kan ons trouwens weinig be-

vreemden; want in het tusschen het rijk van Koetei en het Nederlandsch-Indisch Gouvernement gesloten contract zijn die twee instellingen niet verboden geworden, vigeeren dezen mitsdien onder de Koeteineezen nog steeds; wat wonder dat door of namens den Sultan bij de Boegineezen nimmer aangedrongen is, daarvan afstand te doen. Reeds is het eene groote verbetering, dat langzamerhand de invoer van slaven te Samarinda belangrijk verminderd, zoo niet geheel opgehouden is.

Ten gevolge van dezen belemmerden invoer vindt men bij de Boegineezen van Koetei dan ook nog alleen de zoogenaamde erfslaven (Boegineesch = *ata mâná*); dit zijn slaven van geboorte, die uitsluitend in een' zelfde familie blijven, waar zij tot de erfgoederen behooren en waarvan zij het onvervreembaar eigendom zijn. Zij kunnen zich nimmer vrijkopen, noch door anderen vrijgekocht worden. Hunne meesters kunnen hen echter vrij verklaren; van de erfslavin, die door haar meester tot vrouw of bijzit genomen wordt, houdt daardoor per se de slavernij op.

In onveranderden toestand kan de erfslaaf niet door zijn meester verkocht worden. Wil een meester zijn erfslaaf te gelde maken, hetgeen hij alleen in uitersten nood mag doen, dan is hij verplicht, hem als slaaf vrij te verklaren, en hem als pandeling met een schuld van hoogstens f 160 over te doen; wordt een hogere som als schuld op het hoofd van den erfslaaf gesteld, zoo wordt deze deswegens door den Sultan geheel vrij verklaard.

De nieuwe meester krijgt dus den gewezen erfslaaf als pandeling (*tâoc-mángîn-râng-oëloe*), waarover straks nader zal gesproken worden.

Wat de erfslaven nog betreft, zoo is hun leven over het algemeen niet slecht; natuurlijk zijn de meesters niet allen van één gehalte, en vindt men onder hen ook, die ruw en hardvochtig zijn, maar meerendeels is de behandeling goed, deelen zij in kleeding en voeding gelijk op met de andere leden der familie, van welke zij dikwerf de vertrouwden zijn. Ook vindt men er, die hunne eigen middelen van bestaan hebben, 't zij dat zij uit visschen gaan, 't zij dat zij zich met cultuur van rijst en andere gewassen bezig houden; hunne dienstbaarheid bestaat dan daarin, dat zij bij feestelijke gelegenheden van hun meester, zooals bij geboorten, huwelijken, sterfgevallen enz., komen helpen.

De bepalingen, die wijders ten opzichte der erfslaven vigeeren, zijn meestal aan den Islam ontleend; slechts hier en daar heeft de adat dan wel de Sultan afwijkingen tot stand gebracht. Een vrij

man mag met een slavin slechts trouwen in vier gevallen *a.* wanneer hij niet in staat is, de soemahan (bruidschat) eener vrije vrouw te bekostigen, *b.* wanneer hij nog niet met eene andere vrije vrouw gehuwd is, *c.* wanneer hij lijdende is aan eene huidziekte, zoodat geen vrije vrouw hem wil hebben, *d.* wanneer hij geen vrije vrouw kan onderhouden.

Vroeger volgden de kinderen uit het huwelijk eener slavin met een vrijen man den stand der moeder; de Sultan heeft echter verklaard dat dergelijke kinderen vrij zijn.

Huwelijken tusschen slaven en vrije vrouwen zijn verboden. Een meester kan echter zijn slaaf herdoopen in pandeling met de maximumschuld van f160.— en daarna met één zijner vrije onderhoorigen doen huwen.

Is het aantal slaven onder de Boegineezen reeds niet onbelangrijk, nog veel aanzienlijker echter is het aantal pandelingen (*tâoe mánginrâng*). Arbeiders (in den meest uitgebreiden zin te verstaan), die werken tegen dagelijksch of maandelijksch loon vindt men bijna niet; wie werkkrachten noodig heeft, neemt pandelingen. Wel is de arbeid van dezen over het algemeen duur voor den werkgever, onvoordeelig voor den werknemer, toch past het stelsel geheel in de inlandsche huishouding en zal het daarom dan ook niet spoedig daaruit gemist kunnen worden. In vele Gouvernementslanden, waar het pandelingschap nog onder tal van vormen, al is het ook clandestien, voorkomt, vindt men hiervan de bevestiging.

Men heeft onder de Boegineezen verschillende soorten van pandelingen, zij heeten allen: *„tâoe mánginrâng;”* bij velen heeft het pandelingschap het karakteristieke: *„verlies of belemmering der persoonlijke vrijheid ten gevolge van schulden”* verloren.

Een soort pandelingschap, welke weinig meer voorkomt, ontstaat door wat de Koeteineezen noemen: *„bagilaba,”* letterlijk: winst deelen. Vroeger gebeurde dikwerf, dat iemand geld van een ander leende om daarmee handel te drijven, met de overeenkomst dat men winst en verlies samen zoude deelen. Werd verloren, dan moest de geldschietter eerst: *„peboêngkará”* (dat is bijpassen), zoo noodig tot drie maal toe. Waren de zaken dan nog niet in orde, zoo kon de geldschietter sluiting van rekening verlangen; dan werd uitgemaakt, hoeveel totaal verloren was, dat bedrag gelijk gedeeld en voor de eene helft de geldleener gedebiteerd. Voor dit debet (oetang bagilaba) kon hij pandeling worden bij den geldschietter, daarbij voor dezen zoo lang het werk doende, bij overeenkomst te bepalen, tot zijn schuld aan-

gezuiverd was. Stierf hij vóór de aanzuivering, dan verviel toch de schuld, als de overeenkomst gedurende het leven getrouw was nagekomen.

Gewoonlijk echter leende een kapitalist niet dan onder het beding dat de vrouw van den leener de overeenkomst goedkeurde, hetwelk meebracht dat zij en de kinderen c. q. voor de aanzuivering der schuld mede aansprakelijk zouden zijn. In dit geval konde na vaststelling van de „oetang bagilaba” de geheele familie pandeling worden om tot den dood der ouders voor den geldschiet te werken.

Het mocht echter ook, dat zij na vaststelling van de „oetang bagilaba” niet feitelijk pandeling werden, doch enkel beloofden, zoo spoedig mogelijk hun schuld te betalen. Dan ging echter het restant schuld van den vader niet bij zijn dood te niet, doch werd voor gelijke deelen over de erfgenamen omgeslagen; dit heette „latjarima (wellicht: silábo-lîma);” deze schuld bleef op de kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen rusten, elk voor zich bleef daardoor pandeling totdat hij zijn schuld aangezuiverd had. Zij waren tot geen werk voor hun meester verplicht, zij droegen enkel den naam van pandeling, en bestond er tegen hen eene vordering, die hen steeds deed bloot staan aan minder aangename aanmaning.

Een tweede soort van pandelingschap is tegenwoordig meer algemeen, en ontstaat ook uit het leenen van kapitaal, om daarmee zaken te doen, 't zij handel te drijven, 't zij, hetgeen heel veel voorkomt, om boschproducten op te koopen. Maar terwijl straks overeengekomen werd: „bagilaba” (deelen van winst en verlies); wordt bij deze leeningen enkel bedongen, dat de geldleener de hoofdsom met een bepaalde rente of zeker surplus zal retourneren.

Bij deze verbindtenissen wordt zelden de goedkeuring der vrouw verlangd. Zij geschieden meestal op echt Boegineesche wijze zonder getuigen, zonder schriftelijk bewijs; de mondelinge afspraak en dat nog wel onder vier oogen is voldoende. Het bewijst in zeker opzicht voor een volk, dat het de gewoonte heeft, op dergelijke primitieve wijze (soms belangrijke) verbintenissen aan te gaan.

Heeft nu de alzoo verbonden schuldenaar tegenspoed, zoodat hij zijne verplichtingen tegenover den geldschiet niet behoorlijk kan nakomen, dan wordt hij pandeling (tâoe-mánginrâng tâppá), als zoodanig is hij verplicht op aanwijzing van den schuldeischer werk te verrichten, uit welks opbrengst de schuld kan worden voldaan. Dit werk bestaat altijd in het zoeken van boschproducten; de schuld-

eischer moet zijn pandeling hiertoe in staat stellen, door hem rijst, droge visch, tabak enz. te goeder rekening voor te schieten.

Een derde soort pandelingen zijn de boven reeds genoemde „tâoe mángîn-ráng oeloe,” oorspronkelijke „ata máná” (erfslaven), waarvan de slavernij in pandelingschap is omgezet. Hun schuld, zooals gezegd is, mag de f 160.— niet te boven gaan. Door het afbetalen daarvan worden zij geheel vrij. Men vindt verscheidene van hen bij Chineezeezen te Samarinda werkzaam tegen korting op hun schuld van f 5.— per maand. Ook treft men deze categorie bij voorname inlanders aan, die onderhoorigen of volgelingen bij feesten en in andere buitengewone omstandigheden noodig hebben. Zij leven dan geheel op zich zelf, voorzien in hun eigen onderhoud, maar moeten hun meester helpen, wanneer die hunne diensten noodig heeft. Het gebeurt wel, dat zulke menschen uit vrije verkiezing pandeling blijven, niettegenstaande zij van lieverlede door eigen arbeid in goeden doen zijn gekomen.

Een vierde soort pandelingschap eindelijk ontstaat door geld te leenen, om schulden te betalen, of als men anderszins in geldnood verkeert b. v., hetgeen dikwijls gebeurt, doordat men de middelen mist een nabestaande een behoorlijke begrafenis te geven. De voorwaarden, waarop in zulke omstandigheden geld geleend wordt, is zeer verschillend; soms behoudt de schuldenaar zijne vrijheid, en verbindt zich, zijne schuld af te doen met leveringen van padi, van ijzerhout of iets anders; soms ook verbindt hij zijn persoon om of gedurende een bepaalden tijd bij den geldschieder te werken of een bepaald werk te verrichten.

Met uitzondering van het geval van „oetang bagilaba” is het grondbeginsel van pandelingschap, dat dit met den dood van den schuldenaar eindigt, en dat, zoo lang de schuldenaar zich nog niet van zijne verplichtingen gekwetten heeft, alleen deze in zijne vrijheid mag belemmerd worden. Bovendien staat het vast, dat pandelingen niet verhandeld mogen worden, zonder dat men hen zelf daarin kent en zij de overdracht goedkeuren; dit is één der voornaamste punten van onderscheid tusschen slaven en pandelingen. Er komen echter ontzaglijk veel overtredingen van de bepalingen van het pandelingschap voor; nu eens worden kinderen voor de schulden der ouders aangehouden, soms te gelijk met, soms na den dood van dezen; dan weder worden pandelingen door den eenen schuldeischer aan den anderen overgedragen, alsof het slaven gold, en niet zelden wordt de schuld gedurende het pandelingschap hoe langer hoe grooter. Wel

gezuiverd was. Stierf hij vóór de aanzuivering, dan verviel toch de schuld, als de overeenkomst gedurende het leven getrouw was nagekomen.

Gewoonlijk echter leende een kapitalist niet dan onder het beding dat de vrouw van den leener de overeenkomst goedkeurde, hetwelk meebracht dat zij en de kinderen c. q. voor de aanzuivering der schuld mede aansprakelijk zouden zijn. In dit geval konde na vaststelling van de „oetang bagilaba“ de geheele familie pandeling worden om tot den dood der ouders voor den geldschiet te werken.

Het mocht echter ook, dat zij na vaststelling van de „oetang bagilaba“ niet feitelijk pandeling werden, doch enkel beloofden, zoo spoedig mogelijk hun schuld te betalen. Dan ging echter het restant schuld van den vader niet bij zijn dood te niet, doch werd voor gelijke deelen over de erfgenamen omgeslagen; dit heette „latjarima (wellicht: silábo-lîma);“ deze schuld bleef op de kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen rusten, elk voor zich bleef daardoor pandeling totdat hij zijn schuld aangezuiverd had. Zij waren tot geen werk voor hun meester verplicht, zij droegen enkel den naam van pandeling, en bestond er tegen hen eene vordering, die hen steeds deed bloot staan aan minder aangename aanmaning.

Een tweede soort van pandelingschap is tegenwoordig meer algemeen, en ontstaat ook uit het leenen van kapitaal, om daarmee zaken te doen, 't zij handel te drijven, 't zij, hetgeen heel veel voorkomt, om boschproducten op te koopen. Maar terwijl straks overeengekomen werd: „bagilaba“ (deelen van winst en verlies); wordt bij deze leeningen enkel bedongen, dat de geldleener de hoofdsom met een bepaalde rente of zeker surplus zal retourneren.

Bij deze verbindtenissen wordt zelden de goedkeuring der vrouw verlangd. Zij geschieden meestal op echt Boegineesche wijze zonder getuigen, zonder schriftelijk bewijs; de mondelinge afspraak en dat nog wel onder vier oogen is voldoende. Het bewijst in zeker opzicht voor een volk, dat het de gewoonte heeft, op dergelijke primitieve wijze (soms belangrijke) verbintenissen aan te gaan.

Heeft nu de alzoo verbonden schuldenaar tegenspoed, zoodat hij zijne verplichtingen tegenover den geldschiet niet behoorlijk kan nakomen, dan wordt hij pandeling (tâoe-mánginrâng tãppá), als zoodanig is hij verplicht op aanwijzing van den schuldeischer werk te verrichten, uit welks opbrengst de schuld kan worden voldaan. Dit werk bestaat altijd in het zoeken van boschproducten; de schuld-

eischer moet zijn pandeling hiertoe in staat stellen, door hem rijst, droge visch, tabak enz. te goeder rekening voor te schieten.

Een derde soort pandelingen zijn de boven reeds genoemde *„tâoe mángîn-râng oeloe,”* oorspronkelijke *„ata mâná”* (erfslaven), waarvan de slavernij in pandelingschap is omgezet. Hun schuld, zooals gezegd is, mag de *f* 160.— niet te boven gaan. Door het afbetalen daarvan worden zij geheel vrij. Men vindt verscheidene van hen bij Chineezeeu te Samarinda werkzaam tegen korting op hun schuld van *f* 5.— per maand. Ook treft men deze categorie bij voornamelijk inlanders aan, die onderhoorigen of volgelingen bij feesten en in andere buitengewone omstandigheden noodig hebben. Zij leven dan geheel op zich zelf, voorzien in hun eigen onderhoud, maar moeten hun meester helpen, wanneer die hunne diensten noodig heeft. Het gebeurt wel, dat zulke menschen uit vrije verkiezing pandeling blijven, niettegenstaande zij van lieverlede door eigen arbeid in goeden doen zijn gekomen.

Een vierde soort pandelingschap eindelijk ontstaat door geld te leenen, om schulden te betalen, of als men anderszins in geldnood verkeert b. v., hetgeen dikwijls gebeurt, doordat men de middelen mist een nabestaande een behoorlijke begrafenis te geven. De voorwaarden, waarop in zulke omstandigheden geld geleend wordt, is zeer verschillend; soms behoudt de schuldenaar zijne vrijheid, en verbindt zich, zijne schuld af te doen met leveringen van padi, van ijzerhout of iets anders; soms ook verbindt hij zijn persoon om of gedurende een bepaalden tijd bij den geldschieter te werken of een bepaald werk te verrichten.

Met uitzondering van het geval van *„oetang bagilaba”* is het grondbeginsel van pandelingschap, dat dit met den dood van den schuldenaar eindigt, en dat, zoo lang de schuldenaar zich nog niet van zijne verplichtingen gekweten heeft, alleen deze in zijne vrijheid mag belemmerd worden. Bovendien staat het vast, dat pandelingen niet verhandeld mogen worden, zonder dat men hen zelf daarin kent en zij de overdracht goedkeuren; dit is één der voornaamste punten van onderscheid tusschen slaven en pandelingen. Er komen echter ontzaglijk veel overtredingen van de bepalingen van het pandelingschap voor; nu eens worden kinderen voor de schulden der ouders aangehouden, soms te gelijk met, soms na den dood van dezen; dan weder worden pandelingen door den eenen schuldeischer aan den anderen overgedragen, alsof het slaven gold, en niet zelden wordt de schuld gedurende het pandelingschap hoe langer hoe grooter. Wel

heet het, dat tegen deze overtredingen recht te krijgen is, maar daar de schuldenaar (klager) altijd de mindere, de schuldeischer (beklaagde) altijd de meerdere is, zoo is dat te krijgen recht meestal ver te zoeken. Er staat tegenover, dat de kwade praktijken der pandelingen ook zeer talrijk zijn; zij zijn gewoonlijk gereeder in het aangaan, dan in het nakomen hunner verbintenissen.

